

Семантычная група “Назвы прыхільнікаў і праціўнікаў афіцыйнай царквы” як праяўленне лексічнай парадыгматыкі сучаснай беларускай мовы

Лексіка-семантычныя групы (ЛСГ) рэлігійнай лексікі сучаснай беларускай мовы адрозніваюцца аб’ёмам, іерархічнай структурай, актыўнасцю словаўтваральных працэсаў, асаблівасцямі праяўлення лексіка-семантычных адносін (сінанімія, антанімія і пад.). Намінацыі, што ўваходзяць у лексіка-семантычнае поле, ядром якога выступае семантычны кампанент ‘рэлігія’, характарызуюцца наяўнасцю агульнай “канфесійнай” семы [2, с. 33]. Акрамя таго, яны ўтрымліваюць аднолькавы для кожнай лексемы кампанент – элемент сакральнасці (*element sacrum*) [3, с. 5]. Сістэмнасць канфесійнай лексікі выразна прасочваецца на прыкладзе ЛСГ “Назвы асоб у адносінах да рэлігіі”. Яна ўтрымлівае макрагрупы, вылучэнне якіх абумоўлена прыналежнасцю рэлігійных намінацый да хрысціянскага або нехрысціянскага дыскурсу.

Складовай часткай ЛСГ “Назвы асоб у адносінах да рэлігіі” выступае колькасна шматлікая група **“Назвы прыхільнікаў і праціўнікаў афіцыйнай царквы”**. Яна аб’ядноўвае канфесійныя намінацыі, што абазначаюць веруючых і няверуючых, удзельнікаў рэлігійных сектаў і плыняў. Семантычны аб’ём дадзенай групы адзінак раскрываецца ў дзвюх макрагрупах: “Назвы хрысціянскіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы” і “Назвы нехрысціянскіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”.

Першая макрагрупа складаецца з некалькіх падгруп. Да рэлігійных намінацый, якія ўваходзяць у склад падгрупы **“Назвы асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы, агульныя для хрысціянскіх канфесій”**, адносяцца наступныя:

1) асобы, для якіх характэрны рэлігійныя ўяўленні: *багамол* [БРС-2012; ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ], *багамалец* [БРС-2012; ВСБМ; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *неафіт* [ВСБМ; РЦБ; СІС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *новахрышчэнец* [ВСБМ]; *паломнік* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *празеліт* [Біблія-2012; ВСБМ; Завальнюк; РБС-1937; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *прыхаджанін* [ВСБМ; КЦРС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *пустэльнік* [БРС-1926; ВСБМ; КЦРС; РБС-1937; РБС-2010; ССБМ; ССБС; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *спаведнік* [БРС-1926; ВСБМ; КЦРС; ССБМ; ТСБМ]; *хрысціянін* [ВСБМ; РБС-1937; ТСБМ] і інш.;

2) асобы, якія характарызуюцца рэлігійным нявер’ем: *адступнік* [ВСБМ; КБТЦС; РЦБ; ЭСРЛ]; *багаборац* [БРС-2012; ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *богаадступнік* [БРС-2012; ВСБМ; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ], *богазневажальнік* [БРС-2012; ВСБМ; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ], *блюзнер* [БРС-1926; БРС-2012;

ВСБМ; ССБМ; ЭСРЛ]; *нехрысціянін* [ВСБМ]; *нявернік* [ВСБМ], *няверуючы* [ВСБМ; ССБМ; ТСБМ]; *святататнік* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] і інш.;

3) удзельнікі сектаў і плыняў: *брат* [ВСБМ; ССБМ; ТСБМ]; *евангеліст* [ВСБМ; РЦБ; СІС; ССБМ; ТСБМ]; *сектант* [ВСБМ; РБС-1937; СІС; ССБМ; ТСБМ] і інш.

Падгрупу **“Назвы каталіцкіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”** складаюць спецыяльныя найменні, якія служаць для намінацыі вернікаў/няверуючых у каталіцызме, а таксама лексемы, што адрозніваюцца канфесійнай маркіраванасцю: *езуіт* [АУМ; БРС-2012; ВСБМ; Завальнюк; РЦБ; СІС; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] (*іезуіт* [РБС-1937]); *кантэстатар* [ССБМ; ЭСРЛ]; *каталічка* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *католік* [ВСБМ; СІС; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] (*каталік* [ВСБМ; РБС-1937; ТСБМ; ЭСРЛ]); *некаталік* (*некатолік*) [ВСБМ]; *пілігрым* [ВСБМ; РЦБ; СІС; ССБМ; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *пілігрымка* [ВСБМ; ССБМ; СУС; ТСБМ]; *янсеніст* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] і інш.

Да падгрупы **“Назвы праваслаўных асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”** належаць канфесіяналізмы, якія абазначаюць асоб у адносінах да служыцеляў культу. Так для абазначэння жонкі святара, дыякана і пад. выкарыстоўваюцца рэлігійныя намінацыі *айчыха* [КБТЦС]; *дзячыха* [БРС-2012; ВСБМ; ТСБМ]; *пападдзя* [БРС-1926; ВСБМ; ТСБМ], *пападзіха* [БРС-1926] і інш., якія характарызуюцца стылістычнай афарбоўкай. Для называння дзяцей свяшчэннаслужыцеляў ужываюцца наступныя лексемы: *дзячковіч* [ВСБМ]; *пападзюк* [БРС-1926; ВСБМ; ТСБМ], *паповіч* [ВСБМ; ТСБМ], *пападзянка* [ВСБМ; ТСБМ], *папоўна* [ВСБМ; ТСБМ] і інш.

Таксама для названай падгрупы адносяцца спецыяльныя найменні, што абазначаюць удзельнікаў сектаў і плыняў, якія вылучыліся з праваслаўя: *апакаліпсіст* [СІС; ЭСРЛ]; *малакане* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ], *малаканін* [ВСБМ]; *скапец* [СБМ; СУС; РЦБ; ТСБМ], *скапцы* [ЭСРЛ]; *старавер(ы)* [БРС-1926; ВСБМ; РЦБ; ССБМ; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ], *стараабраднікі* [РЦБ; ЭСРЛ], *раскольнік* [ВСБМ; СУС; ТСБМ], *схізматык* [АУМ; ВСБМ; СІС; ССБМ; СУС; ТСБМ] і інш.

Шырока прадстаўлена падгрупа **“Назвы пратэстанцкіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”**, якая складаецца з канфесійных адзінак, што абазначаюць вернікаў і ўдзельнікаў пратэстанцкіх плыняў, рухаў, вучэнняў: *баптыст* [БРС-2012; ВСБМ; РБС-1937; РЦБ; СІС; ЭСРЛ]; *хрысціяне евангельскія* [РЦБ; ЭСРЛ]; *кангрэгацыяналіст* [ВСБМ; РЦБ; ЭСРЛ]; *квакер* [ВСБМ; РЦБ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *пратэстант* [ВСБМ; РБС-1937; СІС; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *лютэранін* [ВСБМ; СІС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *прэсвітэрыянін* [ТСБМ] (*прэсвітарыянін* [ВСБМ; ЭСРЛ]); *прасвітарыяне*

[СІС; ЭСРЛ]; *пяцідзясятнікі* [РЦБ; ЭСРЛ]; *сацыніяне* [РЦБ; ЭСРЛ] і інш. Для абазначэння асоб жаночага полу, якія з'яўляюцца ўдзельнікамі сектаў і рухаў дадзенай канфесіі, выкарыстоўваюцца субстантывы, утвораныя ад адпаведных назоўнікаў мужчынскага роду пры дапамозе суфікса -к-: *баптыстка* [БРС-2012; ВСБМ]; *лютэранка* [ВСБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *прэсвітэрыянка* [ТСБМ] (*прэсвітарыянка* [ВСБМ; ЭСРЛ]) і пад.

Макрагрупу “Назвы нехрысціянскіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы” складаюць такія падгрупы, як “Назвы язычніцкіх асоб”, “Назвы іўдаісцкіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”, “Назвы мусульманскіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы”.

Семантычны аб'ём падгрупы “**Назвы язычніцкіх асоб**” раскрываецца сінанімічнымі адзінкамі *балвахвал* [БРС-1926], *ідалапаклоннік* [ВСБМ; РБС-1937; ТСБМ], *паганец* [ВСБМ; СУС; ТСБМ] (*паганін* [Біблія-2012; ВСБМ]), *язычнік* [ВСБМ; РБС-1937; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] і інш. Канфесіяналізм *язычнік* характарызуецца стылістычнай нейтральнасцю, большай ужывальнасцю і выступае дамінантай дадзенага сінанімічнага рада. Названая падгрупа ўключае таксама найменні асоб жаночага полу, якія маюць адносіны да язычніцтва: *вогнепаклонніца* [БРС-2012; ВСБМ; ТСБМ]; *ідалапаклонніца* [ВСБМ; ТСБМ], *язычніца* [ВСБМ; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ] і інш.

Сінанімія беларускай мовы ўзбагацілася за кошт пранікнення ў літаратурную мову вузкадыялектных, тэрытарыяльна абмежаваных слоў і наватвораў (*балвахвал*, *паганін* і інш.). Аднак такія лексічныя адзінкі ўваходзілі ў сінанімічныя рады нароўні з агульнаўжывальнымі словамі або тэрмінамі, што прыводзіла да сінкрэтызму і расхістання нормаў літаратурнага словаўжывання [1, с. 109].

Нешматлікай выступае падгрупа “**Назвы іўдаісцкіх асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы**”, якая складаецца з такіх рэлігійных намінацый, як *іўдзеі* [ВСБМ], *іўдаіст* [ВСБМ]; *караімы* [ВСБМ; РЦБ; ЭСРЛ]; *мараны* [СІС; ССБМ; ЭСРЛ]; *рабіністы* [ЭСРЛ] і інш.

Мусульманскія найменні асоб-прыхільнікаў/праціўнікаў афіцыйнай царквы аб'ядноўваюць назвы асоб вернікаў: *басурманін* [ЭСРЛ] (*басурман* [ВСБМ]); *магаметанін* [ВСБМ; РБС-1937; СІС; СУС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *мусульманін* [ВСБМ; Лакотка-1994; СІС; ССБМ; ТСБМ]; *мюрыд* [ВСБМ; РЦБ; СІС; ЭСРЛ]; *ханіф* [ЭСРЛ]; няверуючых або іншаверцаў: *гяур* [БРС-2012; ВСБМ; РБС-1937; СІС; ТСБМ; ЭСРЛ]; *немусульманін* [ВСБМ] і інш.; паслядоўнікаў рэлігійных рухаў, вучэнняў: *бабіты* [ВСБМ; ЭСРЛ]; *суніт* [ВСБМ; Лакотка-1994; СІС; ССБМ; ТСБМ; ЭСРЛ]; *шыіт* [ВСБМ; Лакотка-1994; СІС; ТСБМ] і інш.

Рэлігійныя намінацыі, што ўваходзяць у абедзве вылучаныя макрагрупы, характарызуюцца варыянтнасцю і развітай сінаніміяй. Адсутнасць адзінай традыцыі напісання і ўжывання канфесіяналізмаў, якія маюць аднолькавае значэнне, але функцыянуюць у некалькіх варыянтах, абумоўлівае ўзнікненне пэўных цяжкасцяў пры выбары спецыяльнага наймення для стварэння міжканфесійнай тэрміналогіі.

Літаратура

1. Баханькоў, А.Я. Роля народных гаворак ва ўзбагачэнні лексікі літаратурнай мовы / А.Я. Баханькоў // Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – С. 100–116.

2. Бугаева, И.В. Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития : автореф. дис. ... докт. филол. Наук : 10.02.01 / И.В. Бугаева. – М., 2010. – 48 с.

3. Будзько, І.У. Рэлігійная лексіка старабеларускай мовы : дыс... канд. філал. навук : 10.02.01. / І.У. Будзько; НАНБ, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. – Мінск, 1999. – 405 с.

Крыніцы даследавання

Біблія-2012 – Біблія. Кнігі Святога Писання Старога і Новага Запаветаў / пер. здзейс. на аснове рукапісаў У. Чарняўскага; нав. рэд. Ж. Некрашэвіч-Кароткая, Дж. Элволд. – Мінск : Біблейскае Таварыства ў РБ, 2012. – 1120 с.

БРС-1926 – Байкоў, М. Беларуска-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Менск : Дзерж. выд-ва Беларусі, 1926. – 360 с.

БРС-2012 – Беларуская-рускі слоўнік = Белорусско-русский словарь : у 3 т. / пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск : БелЭн, 2012. – Т. 1 – 3.

ВСБМ – Піскуноў, Ф.А. Вялікі слоўнік беларускай мовы : Арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка : каля 223 тыс. слоў / Ф.А. Піскуноў. – Мінск : Зміцер Колас, 2012. – XVI + 1196 с.

Завальнюк – Завальнюк, У. Родная мова ў духоўным жыцці Беларусі / У. Завальнюк // Святое Евангелле і праблемы перакладу на беларускую мову : мат-лы навук.-практ. канфер. / пад рэд. У. Завальнюка, М. Прыгодзіча. – Мінск, 2010. – С. 147 – 336.

КБТЦС – Кароткі беларускі тэрміналагічны царкоўны слоўнік / склаў мітрапаліт Мікалай. – Таронта : БАПЦ, 1992. – 76 с.

Лакотка-1994 – Лакотка, А. Бераг вандраванняў, ці адкуль у Беларусі мячэці / А. Лакотка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 143 с.

РБС-1937 – Руска-беларускі слоўнік / пад рэд. А. Александровіча. – Менск : Выд-ва АН БССР, 1937. – 494 с.

РЦБ – Рэлігія і царква на Беларусі : энцыкл. давед. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2001. – 368 с.

СІС – Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. / А.М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999 – Т. 1 – 2.

ССБМ – Завальнюк, У.М. Слоўнік сучаснай беларускай мовы / У.М. Завальнюк, М.Р. Прыгодзіч, В.К. Раманцэвіч; пад агул. рэд. М.Р. Прыгодзіча, У.М. Завальнюка. – Мінск : Нар. асвета, 2009. – 399 с.

СУС – Макарэвіч, А.В. Слоўнік устарэлых слоў беларускай мовы / А.В. Макарэвіч. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2005. – 125 с.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : Гал. рэд. БСЭ, 1977 – 1984. – Т. 1–5.

ЭСРЛ – Энцыклапедычны слоўнік рэлігійнай лексікі беларускай мовы / У.М. Завальнюк, М.Р. Прыгодзіч, В.К. Раманцэвіч. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2013. – 808 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ